

MARÓTI EGON

DEDUCERE — DEDUCTORES*

Hahn István „*A plebs urbana* a köztársaság válságos időszakában” c. tanulmányában¹ a *cliensi* kíséret tagjai között a *salutatorok* és *adsectorok* mellett megemlíti a *deductorokat* is, „akik választások és politikai kampányok idején alkotnak állandó kíséretet” patrónusaik mellett².

A *deductores*-nek a szakirodalomban meglehetősen mostohán kezelt, s ezért kevésbé közismert *cliensi* csoportja megérdemli az alaposabb vizsgálatot is.

I. DEDUCERE

A *deductor* politikai terminus technicus a *deduco*, -ere igéből származó deverbális nomen. Maga a *deducere* ige a latin nyelvhasználatban a legváltozatosabb összefüggésekben, a legkülönbözőbb szókapcsolatokban szerepel — önálló terminus technicusként azonban csupán egyetlen relációban, nevezetesen a *colonia*-alapítás, a veterán-telepítés kifejezőjeként jelenik meg, amint azt korábban széles szépirodalmi, agrotechnikai, jogi és epigráfiai anyag alapján kimutattuk³. Utaltunk arra is, hogy igényknek a *coloniam*, *in coloniam*, *colonos*, *veteranos deducere* roppant gyakran használt állandó szókapcsolatokból való abszolút értelemben való kiválása terminus technikussá alakulása magától értetődő jelenség.

Mint ilyen előfordul már az annalista Caelius Antipaternek egy Asconiusnál fennmaradt töredékében: *Placentiam autem sex milia hominum novi coloni deducti sunt, in quibus equites ducenti. deducendi fuit causa, ut opponerentur Gallis, qui eam partem Italiae tenebant*⁴.

Figyelmet érdemel Cicerónak a Rullus-féle törvényjavaslat ellen mondott beszédeinek egy helye: *nam et ipse, qui deduxerit... et qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt*...⁵

Különösen gyakran esik szó *colonia* alapításról Liviusnak a második pun háborút követő időszak történeti eseményeit ismertető elbeszélésében. Ennek során is meg-

* Az Ökörtudományi Társaság 1980. április havi felolvasó ülésén elhangzott előadás.

¹ AntTan 16 (1969) 17—43.

² Vö. i. h. 28. 1.

³ AntTan 12 (1965) 30—33. = Acta Ant. Hung. 13 (1965) 101—104., ill. AntTan 14 (1967) 120. — Ezt a tételünket vitapartnerünk sem vonta kétségbe, l. AntTan 14 (1967) 118. — Éppen ezért az egyszer már kellőképpen tisztázott jelenséget ezúttal csak néhány, korábban mellőzött példa felsorakoztatásával kívánjuk felidézni.

⁴ Ascon. ad Cic. Pison. fg. 3. p. 2. K.-Sch. = 12. St. = Caelius Antipater fg. 66., in H. PETER: *Historicorum Romanorum reliquiae* I (Lipsiae 1914 = Stugardiae 1967) 177. p.

⁵ *de lege agr.* II 92. Vö. uo. I 16: *quae erit in istos agros deductio?* Az összefüggéshez vö. E. J. JONKERS: *Social and economic commentary on Cicero's de lege agraria orationes tres*. Leiden 1963, 128., ill. 39-. A *rogatio Servilia*-ra vonatkozóan l. HAVAS L.: *Un programme social et économique au déclin de la République Romaine*. ACUD 2 (1966) 29—41.

figyelhető, hogy a *deducere* ige mint a *colonia*-alapítás önálló terminus technicus szerepel. Így pl. a 181. év eseményeinek ismertetésénél: *Colonia Graviscae eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum, quina iugera agri data; tresviri deduxerunt...* (XL 29, 1). Hasonló a helyzet a 194. évi *lex Baebia*⁶ és a *lex Aelia*⁷, ill. a 190. évi *senatus consultum* esetében (XXXVII 57, 7–8).

Magától értetődően roppant gyakran szerepel a *deducere* önálló terminus technicusként az *agrimensorok*⁸ írásaiban. Így pl. Hyginus *De condicionibus agrorum* c. művében (B 106): *hi autem quibus adsignati sunt deducuntur intra centurionem*⁹. Ugyancsak Hyginus *Constitutio limitum* c. írásában (P 87^r) ez olvasható: *multis legionibus contigit bella feliciter transigere et ad laboriosam agri culturae requiem primo tirocinii gradu pervenire, nam cum signis et aquila et primis ordinibus ac tribunis deducebantur, modus agri pro portione officii dabatur*¹⁰.

Nagyszámú példával szolgál a *Liber coloniarum*; 1. I A 98: *Antium populus deduxit*. E 10: *Acerras, muro ducta colonia. Augustus deduci iussit*¹¹. AEP: *Beneventum, muro ducta colonia Concordia. deduxit Nero Claudius Caesar. Bovianum oppidum; lege Iulia milites deduxerunt sine colonis*. E 10, 15: *Capua, muro ducta colonia Iulia Felix, iussu imperatoris Caesaris a vigintiviris deducta*¹².

Főtebb láttunk néhány példát a veteránok letelepítésére vonatkozóan az *agrimensorok*nál. Nézzünk meg most néhány Vespasianus-kori katonai diplomát a *deducere* önálló terminus technicusként való használata szempontjából: CIL XVI nr. 12: *veteranis, qui militaverunt in classe Misenensi... et sunt deducti Paesti*; nr. 13: *veteranis, qui militaverunt in classe Misenensi... et sunt deducti Paestum* nr. 14: *veteranis, qui militaverunt in classe Ravennate*¹³... *et sunt deducti in Pannoniam*¹⁴ stb.

II. DEDUCITUR AD HONOREM?

Már az eddigiek alapján is meglehetősen elnagyoltnak látszik Agroecius grammatikus következő megállapítása: *adducitur quis ad rem inhonestam, perducitur ad studia, deducitur ad honorem*¹⁵. Még problematikusabbnak bizonyul azonban a tétel,

⁶ XXXIV 45,1: *Coloniae civium Romanorum ... deductae sunt. (2.) deduxere triumviri ...* A törvényhez l. G. ROTONDI: *Leges publicae populi Romani*. Milano 1912 (= Hildesheim 1962), 270.

⁷ XXXIV 53,1: *plebesque civit, uti duae Latinae coloniae ... deducerentur. (2.) his deducendis triumviri creati ...* Vö. XXXV 9,7: *Eodem anno coloniam Latinam in castrum Frentinum duumviri deduxerunt A. Manlio Volso L. Apustius Fullo Q. Aelius Tubero, cuius lege deducebatur.* — A törvényhez l. ROTONDI, i.m. 270–1.

⁸ Az *agrimensorok* tevékenységére összefoglalóan l. legutóbb O. A. DILKE: *The Roman land surveyors*. Plimouth 1971. Uő.: *Archaeological and epigraphic evidence of Roman land surveys*. In: ANRW II. 1, (1974) 564–92. F. T. HINRICH: *Die Geschichte der gromatischen Institutionen. Untersuchungen zu Landverteilung, Landvermessung, Boderverwaltung und Bodenrecht im römischen Reich*. Wiesbaden 1974.

⁹ C. THULIN: *Corpus agrimensorum Romanorum* I. I. Lipsias 1913, 80–1.

¹⁰ Uo. p. 141. — Az idézet végéhez vö. különben Siculus Flaccus: *De cond. agr.* P 39: *non enim omnibus aequaliter datus, sed et secundum <gradum> militiae est datus*; uo. p. 120.

¹¹ *Gromatici veteres. Ex recensione C. LACHMANNI*. Berolini 1848 I 229. p.

¹² LACHMANN, i.h. 231. p.

¹³ = M. McCrum—A. G. WOODHEAD: *Select document of the principates of the Flavian emperors*. Cambridge 1961, 105. 1., nr. 398. = MARÓTI E.: *Római történeti forrásgyűjtemény* (Fontes minores Latini III). Budapest 1966, 126. 1. 87. sz.

¹⁴ Vö. MÓCSY A.: *Die Bevölkerung Pannoniens bis zu den Markomannenkriegen*. Budapest 1959, 26.

¹⁵ Agroecius: *Ars de ortogr.* GL VII 121, 21 KEIL. — Mint „nem érdektelen”-re hivatkozik BORZSÁK I.: *Néhány megjegyzés a horatiusi deduxisse értelmezéséhez*. AntTan 14 (1967) 118. Agroecius művének korszerű kiadása M. PUGLIARELLO gondozásában jelent meg, Milano 1978.

ha tüzetesebben szembesítjük a valóságos római szóhasználattal. Ez azt mutatja, mint látni fogjuk, hogy igen gyakran találjuk a *deducere* igét éppen nem megtisztelő, hanem nagyon is megalázó, szégyenletes helyzetbe kerülés összefüggésében, s olyan vonatkozásokban is, amikor Agroecius lapidáris megfogalmazása szerint éppen az *adducere* használata lenne a helyénvaló. —

Közismert, hogy egy becsvágyó római számára az egyik, ha nem a legnagyobb megtiszteltetés a *triumphus* elnyerése volt¹⁶. Kétségtelen, hogy a *triumphust* tartó hadvezér kíséretében való felvezetés esetében a *deducere* valóban pozitív értelemben szerepel¹⁷. Azonban a hadizsákmány, a *hadifoglyok* meghurcolása már semmiképpen sem tekinthető a *deducitur ad honorem* esetének. Ez olyan megaláztatás volt, aminek az elkerülése érdekében — hogy csak a legismertebb történelmi és irodalmi példát említsük —, az önérzetes Kleopátra királynő inkább a halált választotta:

... saevis Liburnis scilicet invidens
privata deduci superbo
non humilis mulier triumpho¹⁸.

Hasonlóképpen halálraszántan nyilatkozik a capuai Vibius Virrius a diadalmeneten való meghurcolástól és következményeitől való félelmében: „... neque vincitur per urbem Roman triumphi spectaculum trahar, ut deinde in carcere expirem”¹⁹.

Valóban, a börtönbe kísérés kifejezésekként is szerepel a *deducere* ige; így pl. Sallustius (*Cat.* 55, 2) Cicerónak a Catilinárius Lentulusszal szembeni intézkedéséről így ír: *Ipse* (sc. Cicero) *praesidiis dispositis Lentulum in carcerem deduxit*. Aligha tekinthető egyértelműen megtiszteltetésnek egy fogoly számára az, hogy az ellenség királya elé vezetik: ... *duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse* (Liv. XXXVII 34, 6). Az sem számíthatott különösebb dicsőségnek, ha valakit vádlottként a *forumra* kísérnek: *reus illo die in forum deductus est*²⁰. Columellánál sem megdicsőítés céljából vezetik a rabszolgák csapatait a különböző birtokrészekbe, hanem kemény munkára: *itaque si latior est ager, in regiones deducendae sunt eae classes dividendumque ita opus...* (I 9, 8). S ha már a rabszolgáknál tartunk, meg lehet említeni, hogy ugyancsak a *deducere* volt a szokásos a jogi nyelvben az elfogott *fugitivi* hatósági közegezh való elővezetésére, például: *Unusquisque eorum, qui fugitivum adprehendit, in publicum deducere debet*²¹.

Nem éppen emelkedett összefüggésben szerepel a *deducere* ige a posványos talajviz elvezetésével kapcsolatban sem. L. pl. Vergilius (*Georg.* I 113-114): *paludis / collectum humorem bibula deducit harena*; Palladius (x 3,1): *sulcus noxium deducat humorem*.

¹⁶ Vö. MARÓTI E.: *Currus Achaicus*. *AntTan* 13 (1966) 70-. = *Acta Ant. Hung.* 14 (1966) 359-.

¹⁷ Liv. XXVIII 32,7: *quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit*; XLII 34,10: *inter ceteros, quos ... ad triumphum deducebat, deductus sum*. (Idézi BORZSÁK I.: *Exegi monumentum aere perennius ...* *AntTan* 11 [1964] 55. = *Acta Ant. Hung.* 12 [1964] 146.) L. még pl. Liv. XLI 14,6: *socios nominis Latini ... quos triumphus causa de provincia deduxisset*.

¹⁸ Hor. c. I 37,30—32. — Már csak ebből a példából is nyilvánvaló, hogy az ugyancsak önérzetes Horatius nem tekinthette „az aiol líra dallamait” „mintegy triumphuson bemutatandó hadizsákmánynak” — mint azt BORZSÁK I. *AntTan* i.h. 54. 55. = *Acta Ant. Hung.* i.h. 156. 146. véli.

¹⁹ Liv. XXVI 13,15. Vö. még pl. Hor. c. II 12,11—2: ... *ductaque per vias / regum colla minacium*.

²⁰ Liv. XXXVIII 50,10 = Valer. *Antias fg.* 45b, in. H. PETER, i.m. I. p. 259.

²¹ Ulp. *D.* 11,4,1,3. Vö. uo. 6: *in publicum deduci intelleguntur ...* Vö. Juvenal. XIII 155:

De hasonló a helyzet a *deducere* absztrakt használata esetében is. Aligha tekinthető valami tisztes szándéknak valakinek a mégoly ravasz (és remek alliterációkkal megfogalmazott) kelepcébe csalása, amivel Toxilus rabszolga dicsekszik Plautusnál (*Persa* 480): *Hunc hominem ego hodie in trasennam doctis deducam dolis.* — De Caesar sem Pompeius dicséretére (*ad honorem*) szánta keserű nyilatkozatát: *a quibus (sc. inimicis) deductum ac depravatum Pompeium queritur...*²²

Az sem különösebb dicsőség, ha valakit „in errorem deducit”²³. Az pedig végképpen nem tekinthető dicsőségnek, ha valakit meggondolatlan és tékozló gazdálkodása miatt eszeveszettnek nyilvánítanak és rokonai gondnoksága alá helyeznek amint az Varrónál és Columellánál lényegében azonos megfogalmazásban olvasható: *mente est captus adque agnatos et gentiles est deducendus* (r.r. I 2, 8); ill.: *...mente esse captum atque eum ad agnatos et gentilis deducendum*²⁴.

Így fest közelebbről megismerve Agroecius grammatikus „nem érdektelen különbségtétele” ...

III. DEDUCTORES

Mint láttuk, a *deducere* ige a *colonia*-alapítás, a veterán-telepítés terminus technicus. A belőle képzett *deductor* főnév azonban nem volt használatos a telepítést végző, irányító, ill. azt kezdeményező személy megjelölésére²⁵. A *deductor-deductores* megjelölés egészen más vonatkozásban, a római politika és közélet területén kristályosodott ki állandó megjelöléssé, vált a politikai frazeológia tényezőjévé.

A köztársaságkor sajátos viszonyai közepette az egyes politikusok tekintélyét nem kis mértékben növelte a nyilvánosság előtt való megjelenésük alkalmával őket körülvevő, kísérő híveik — barátaik, rokonaik és *clienseik* — száma: *Magnam adfert opinionem, magnam dignitatem cotidiana in deducendo frequentia*²⁶. A kísérők sokasága mintegy támpontot nyújtott a politikai erőviszonyokra, a hivatalra pályázó jelöltek választási esélyeire vonatkozóan: *... ex ipsa copia (sc. adsectatorum) coniectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo virium ac facultatis habiturus* (Q. Cic. pet. 34.).

A tekintélyes politikus barát, ill. patronus közéleti támogatása (*officium publicum*) a személye iránt megnyilvánuló figyelmességben, tiszteletben és szolgálatkészségben (*observantia*²⁷) jutott kifejezésre. Ennek egyik formája volt a közéleti szerepet vállaló férfiak kísérete a nyilvánosság előtt való megjelenésük, fellépésük során. Különösen jelentős volt ez hivatalra pályázásuk idején. Cicero megfogalmazása szerint: *petitorem ego, praesertim consulatus, ... magnis copiis et in forum et in campum deduci volo* (p. Mur. 44.). Éppen ezért a becsvágyó jelöltek hagyományosan igénybe vették kíséretük támogatását²⁸.

deducendum corio bovis in mare.

²² b.c. I 7,1. Vö. AntTan 5 (1958) 47. = Acta Sessionis Ciceronianae ... Warszawa 1960, 126.

²³ Agennius Urbicus: *De controversiis agrorum*, (in THULIN, i.m. p. 38) B 2. Vö. Liv. XXVI 3,4: *non se inopia in loca iniqua incaute deductum.*

²⁴ I 3,1. — Különböző Ulpianus közlése szerint így rendelkezett már a XII táblás törvény is: *Lex XII tab. (V 7/c.) — prodigum cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.*

²⁵ Kivételes eset Donatus ad Ter. Ad. 583: *... coloniae conditor et deductor ...*

²⁶ Q. Cic. comm. petit. 36. — A fiatalabb Cicero fivér munkájára vonatkozóan összefoglalóan legutóbb I.: „Commentariolum Petitionis” de Quintus Cicéron. Etat de la question et étude prosopographique — par J.-M. DAVID, S. DEMOUGIN, E. DENIAUX, D. FERREY, J.-M. FLAMBARD et C. NICOLET, in: ANRW I. 3, (1973) 239—77.

²⁷ Az *observantia* mibenlétéhez I. Cic. de inv. II 66. 161. Fest. p. 190 (M.); 208 (L.). — A továbbiakhoz I. J. HELLEGOUARC'H: Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la République. Paris 1963, 159—62.

²⁸ Vö. Cic. p. Mur. 34,70: *Quid opus est, inquit, sectatoribus? Anne tu id quaeris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus?*

A közéleti tiszteletadásnak három idevágó formája volt. Ennek megfelelően a közéleti támogatást nyújtó híveknek három csoportját különböztették meg. Q. Cicero az *adsectatio*-val kapcsolatban így ír: *Huius autem rei tres partes sunt: una saluatorum, altera deductorum, tertia adsectatorum* (pet. 34.).

Látjuk tehát, hogy az *adsectator*, *adsectatio* fogalmának volt egy tágabb, átfogó, és egy szűkebb, sajátos értelme. A *salutatores* tiszte az volt, hogy reggelente felkeresték házában és üdvözölték a tekintélyes politikust: ez volt a *salutatio*²⁹. Ennél a ténykedésnél jelentősebb volt a *deductores* és az *adsectatores* közreműködése (vö. Q. Cic. i. m. 36.), mivel az a nagy nyilvánosság előtt zajlott le. A *deductores* általában egy-egy közéleti szereplés alkalmával kísérték el a politikust, az *adsectatores* ellenben mindig körülötte forgolódtak, akár naphosszat is, valahányszor megjelent a nyilvánosság előtt. (Erre utal a gyakorító szóalak is)³⁰. Ennek ellenére a *deductores* csoportja volt a tekintélyesebb, mivel ebben előkelő személyek — *senatorok* és lovagok — is szerepeltek³¹, akikről természetesen nem lehetett elvárni, hogy naphosszat kísérgessék a hivatalra pályázó jelölteket: *Neque enim fieri potest neque postulandum est a nobis aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos adsectentur totos dies: a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicae spatio honestamur, diligenter observari videmur et coli ...*³²

A huzamos kíséret a szerényebb társadalmi állású *cliensek*, azonos *tribus*-beliek feladata volt: *tenuiorum amicorum et non occupatorum est ista adsiduitas, quorum copia bonis viris et beneficis deesse non solet*³³. A nincstelen római kisember számára pedig ez volt a legjobb alkalom arra, hogy pártfogóra tegyen szert, illetőleg lerója háláját pártfogójával szemben: *Homines tennes unum habent in nostrum ordinem aut promerendi aut referendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam atque adsectionem* (Cic. p. Mur. 34, 70).

Tehát a *deductores* súlyát elsősorban a közöttük szereplő előkelő személyek adták meg, az *adsectatores* fontosságát huzamos jelenlétük (*adsiduitas*) és számuk (*frequentia*) biztosította. Ez utóbbi érdekében nem egyszer pénzért béreltek fel kísérlőket. Ezért aztán ismételten hivatalos rendeletet kellett hozni a kíséret létszámának korlátozására. Ilyen volt az i.e. 66 körül keletkezett *lex fabia de numero adsectatorum*³⁴, ill. a 64. évben L. Iulius Caesar és C. Marcius Figulus consulok alatt elfogadott *senatus consultum*³⁵, amely kimondta, hogy: *Dixisti senatus consultum esse factum: SI MERCEDE CONDUCTI OBVIAM CANDIDATIS ISSENT, SI CONDUCTI SECTARENTUR, SI GLADIATORIBUS VULGO LOCUS TRIBUTIM ET ITEM PRANDIA SI VULGO ESSENT DATA, CONTRA LEGEM CALPURNIAM*³⁶ *FACTUM VIDERI* (Cic. p. Mur. 67.)³⁷.

²⁸ Bővebben I. HUG.: *Salutatio*. RE I A (1920) 2060—72., kül. 2066-. HELLEGOUARC'H, i. m. 160.

³⁰ Az *adsectator* megjelölés különben előfordul *adsector*, *sector* változatban is. A kategóriához I. HABEL: *Adsectatio*. RE I (1894) 422. HELLEGOUARC'H, i. m. 161—3.

³¹ Vö. HELLEGOUARCH'H, i. m. 161. 162. L. még G. WISSOWA: *Deductores*. RE IV (1901) 2364—5.

³² Cic. p. Mur. 70. — Az *observantia*—*officium* összefüggéséhez l. még *ad fam.* VI 10,2. VII 30,3. IX 20,3. XIV 4,6.

³³ Cic. p. Mur. 70., vö. uo. 71: *Nulla est enim poena quae possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.*¹

³⁴ Vö. ROTONDI, i. m. 378—9. E. WEISS: *Lex Fabia*. RE XII (1925) 2346. T. R. S. BROUGHTON: *The magistrates of the Roman Republic II* (New York 1952) 161. E. S. GRUEN: *The last generation of the Roman Republic*. Berkeley—Los Angeles—London 1974, 216. 218.

³⁵ BROUGHTON, i. h.

³⁶ L. BERGER: *Lex Calpurnia de ambitu*. RE XII (1925) 2338—9. E. S. GRUEN, i. m. 212—221.

³⁷ Vö. HAHN I.: *Ant Tan* i. h. 26—27.

Der Aufsatz untersucht die Kategorie der zur Klientel gehörenden *deductores*, die von der Forschung gewissermassen vernachlässigt wurde.

1. Der politische Terminus technicus *deductor* stammt aus dem Verb *deduco*, -ere. Das Zeitwort *deducere* kommt im lateinischen Sprachgebrauch in den mannigfaltigsten Zusammenhängen, in den verschiedensten Wortverbindungen vor, als selbstständiger Terminus technicus erscheint es aber nur in einer einzigen Relation, nämlich in der von *colonia*-Gründung und Veteranenansiedlung. Der Verfasser ergänzt zunächst sein früher gesammeltes Material und die eigenen Feststellungen (s. N. 3) mit einigen weiteren Angaben.

2. Demnächst — um die Oberflächlichkeit des Grammatikers Agroecius („... *deducitur ad honorem*“) und der auf ihn basierenden Vorstellungen (s. N. 15) zu illustrieren — zitiert er eine Reihe von Beispielen aus verschiedenen Gattungen, die das Verb *deducere* in solchen Zusammenhängen vorführen, wo es sich ums Gelangen in eine nicht ganz ehrenvolle, sogar sehr erniedrigende, schandvolle Situation geht, andererseits, wo es nach Agroecius genau der Gebrauch von *adducere* richtig wäre.

3. Der Verfasser weist auf die Tatsache hin, dass obwohl das Verb *deducere* der Terminus technicus von *colonia*-Gründung und Veteranenansiedlung ist, wurde das aus ihm gebildete Hauptwort *deductor* nicht für die Bezeichnung der das Ansiedeln erledigenden, leitenden, anregenden Person gebraucht, sondern es kristallisierte sich auf dem Gebiet der römischen Politik und öffentlichen Lebens zur ständigen Bezeichnung, wurde zum Faktor der politischen Phraseologie. In den weiteren untersucht er den Sachverhalt, die soziale Zusammensetzung, politische Rolle und gesellschaftliche Beurteilung von *deductores*.